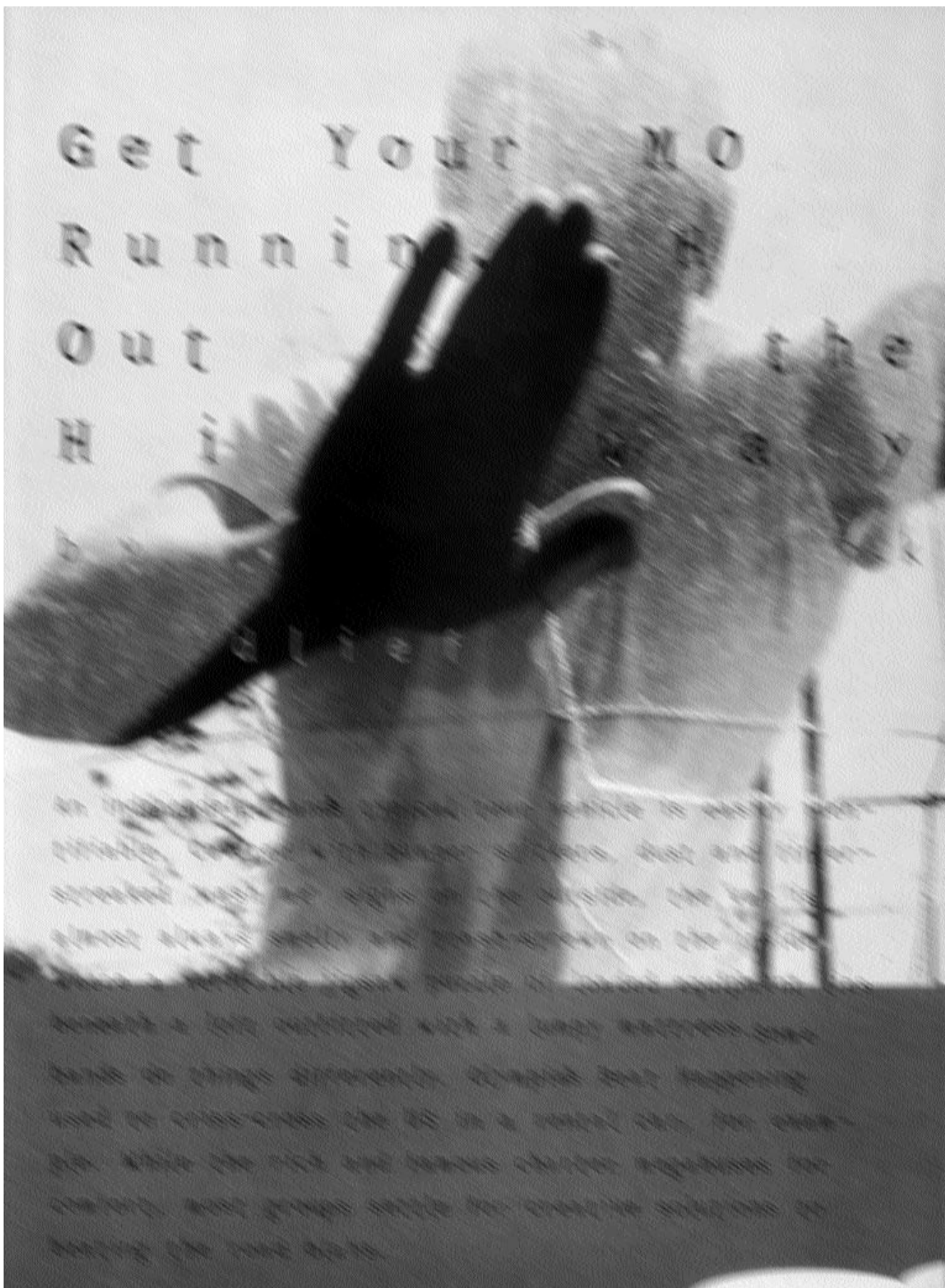

ΤΡΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΑΜΠΕΡΟ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΜΜΕ

Γιώργος Γιαννουλόπουλος

ΠΟΛΜΕΣ και διάφορες είναι οι σημασίες που αποδίδονται στη λέξη «ιστορία», σημάδι αλάθητο ότι έχουμε να κάνουμε με μια έννοια πολύπλοκη και ταυτοχρόνως απαραίτητη γιά τη διεκπεραίωση της καθημερινής μας συνεννόησης. Για να αρχίσουμε από την πιο συνηθισμένη σημασία της, ιστορία είναι ό,τι συνέβη στο παρελθόν, και ιστορία θα γίνει στο μέλλον ό,τι συμβαίνει σήμερα. Ιστορία όμως είναι και η καταγραφή των συμβάντων, και μάλιστα η συστηματική και ακριβής καταγραφή τους, η οποία εντέλλεται να αποδώσει πιστά την πραγματικότητα. Την ίδια στιγμή, όπως μας λένε εκείνοι που έχουν ασχοληθεί με την αφήγηση, ιστορία αποκαλείται και η πλοκή μιας οποιασδήποτε διήγησης, όπου τα επί μέρους στοιχεία συνέχονται και δεν διαδέχονται τυχαία ή αυθαίρετα το ένα το άλλο. Μερικές φορές μια ιστορία γίνεται αινιγματική και αποκτά αναπάντεχες προεκτάσεις επειδή δεν αρκείται στην απλή παράθεση γεγονότων, αλλά λέγοντας κάτι και εννοώντας κάτι διαφορετικό, μας παρακινεί να ανακαλύψουμε ένα κρυμμένο από την ιστορία, μέσα στην ίδια την ιστορία, μήνυμα. Ιστορία είναι επίσης και μια συρραφή γεγονότων φανταστικών και ενίοτε παραπλανητικών, τα οποία δεν πρέπει να πιστέψουμε ή να πάρουμε στα σοβαρά, όπως για παράδειγμα, τις ιστορίες για αγρίους ή για μικρά παιδιά. Και φυσικά, ιστορίες με όλες τις παραπάνω έννοιες, και ιδίως την τελευταία, που λάνε τα μέσα ενημέρωσης: ιστορίες από το δικό μας μικρόκοσμο, άλλες που έρχονται από πολύ μακριά, ιστορίες γιά τα βαρυσήμαντα και τα ευτελή, όπου τα βαρυσήμαντα γίνονται ευτελή και το αντίστροφο. Ιστορίες είναι και οι τρεις σύντομες αφηγήσεις που ακολουθούν με θέμα τα ΜΜΕ. Το ότι όλες διαδραματίζονται στην Ιταλία θα πρέπει να αποδοθεί στις εμπειρίες του γρά-

φοντος και δεν έχει καμιά σημασία. Θα μπορούσε να ήταν κάποια άλλη χώρα. Θα μπορούσε καλύτερα να ήταν η Ελλάδα.

Ιστορία πρώτη: ΠΕΘΑΙΝΩ ΓΙΑ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

Το χειμώνα του 1994, αν θυμάμαι καλά, συνέβη στην Ιταλία κάτι παράξενο που κίνησε αμέσως το ενδιαφέρον των μέσων ενημέρωσης και απασχόλησε την κοινή γνώμη. Ήταν μιά σειρά αυτοκτονιών, οι οποίες έγιναν σε διαφορετικά σημεία της χώρας η μία μετά την άλλη, σαν κάποιος να είχε δώσει το μακάβριο σύνθημα. Κατά κανόνα, για τους δημοσιογράφους μόνο οι αυτοκτονίες επωνύμων αποτελούν είδηση. (Τελικά, κι ας λένε, ο θάνατος δεν είναι ο μεγάλος εξισωτής, ακόμα και σε φραστικό επίπεδο – εκείνοι «σβήνουν» ή «φεύγουν», εμείς οι υπόλοιποι απλώς πεθαίνουμε). Στην προκειμένη περίπτωση όμως υπήρχε κάτι αξιοσημείωτο. Οι αυτοκτονίες, αν και μεταξύ τους ασύνδετες, έμοιαζαν παραλλαγές πάνω στο ίδιο θέμα. Έγιναν όλες με άκρως θεαματικό τρόπο. Για παράδειγμα, κάποιος έπεσε από γέφυρα πάνω σε πολυσύχναστη εθνική οδό, άλλοι ανέβηκαν με το αυτοκίνητό τους σε προβλήτα που έβγαине στην ανοιχτή θάλασσα και πάτησαν γκάζι κ.ο.κ. Όπως μάθαμε στη συνέχεια, οι αυτόχειρες ήταν νεαρής ηλικίας άτομα με οικονομικά ή άλλα προβλήματα. Κι όταν οι ψυχολόγοι κλήθηκαν να σχολιάσουν το γεγονός, προέκυψε ένα καινούργιο στοιχείο. Πέρα από την ανεργία, την ερωτική απογοήτευση ή τη δυσκολία προσαρμογής στο κοινωνικό περιβάλλον, υπήρχε και μία επί πλέον αιτία, η οποία από μόνη της μπορεί μεν να μην τους οδήγησε στην αυτοκτονία, αλλά σίγουρα τους έκανε να διαλέξουν τον θεαματικό θάνατο: οι δυστυχείς νέοι αισθάνονταν ανώνυμοι, και γι' αυτό προσπάθησαν μέσα από την ύστατη χειρονομία τους να κερδίσουν την προσοχή του κόσμου, κάτι που δεν είχαν καταφέρει όσο ζούσαν. Κι όπως αποδείχθηκε, σωστά υπολόγισαν. Διότι αν πέσεις πάνω σε εθνική οδό, η παρουσία των συνεργείων της τηλεόρασης

στον τόπο του κακού, και οι συνήθειες «αποκλειστικές» δηλώσεις από συγγενείς, φίλους, γείτονες και αυτόπτες μάρτυρες («πολύ καλό παιδί, πάντα γλυκομίλητος», ή «έδειχνε λίγο κλεισμένος στον εαυτό του, αλλά κανείς δεν το περίμενε» κλπ), είναι εξασφαλισμένες.

Τα πράγματα όμως άρχισαν να περιπλέκονται, όταν η ιστορία με τις αυτοκτονίες πήρε την εξής αναπάντεχη τροπή: εκείνες τις μέρες άρχισε στο Σαν Ρέμο το περίφημο Φεστιβάλ Ελαφρού Τραγουδιού. Είναι δύσκολο γιά όποιον δεν έχει ζήσει στην Ιταλία να συλλάβει την αίγλη του. Αρκεί να πούμε ότι στο πρώτο κανάλι της RAI που το μεταδίδει, το χαμηλότερο ποσοστό τηλεθέασης, το οποίο σημειώνεται πάντα την τρίτη μέρα (αυτό είναι σημαντικό, κρατείστε το), ξεπέρασε το 60%, και την τελευταία ημέρα έπιασε ένα απίστευτο 77%! Την τρίτη ημέρα λοιπόν, στο κατάμεστο θέατρο όπου διεξάγεται το φεστιβάλ, ένας νεαρός αποπειράθηκε, ή μάλλον ανακοίνωσε την πρόθεσή του να αυτοκτονήσει «ζωντανά» – ζητώ συγγνώμη γιά το λογοπαίγιο. Ανέβηκε στο παρπέτο του εξώστη και κατέστησε απόλυτα σαφές ότι ο τελικός προορισμός του ήταν η πλατεία. Το πανδαιμόνιο που επακολούθησε εύκολα μπορείτε να το φανταστείτε. Όλες οι κάμερες στράφηκαν επάνω του, και μπροστά στα γουρλωμένα μάτια εκατομμυρίων Ιταλών, από τις Άλπεις μέχρι τη Σικελία, τη λύση έδωσε ο παρουσιαστής του φεστιβάλ, ένα από τα ιερά τέρατα της ιταλικής τηλεόρασης. Μετά από μεγάλη προσπάθεια, επιστρατεύοντας τη χαρισματική προσωπικότητά του και τη δύναμη πειθούς που μόνο τα αστέρια της οθόνης σήμερα διαθέτουν, κατάφερε να αποτρέψει τον επίδοξο αυτόχειρα. Το αίσιο τέλος, ένα είδος αριστοτελικής καθάρσης για ολόκληρο το έθνος που παρακολουθούσε σε απ' ευθείας μετάδοση, καλύφθηκε από παρατεταμένα χειροκροτήματα. Και το φεστιβάλ συνεχίστηκε με πανύψηλη θεαματικότητα και σε τόνους εξ ίσου ανεβασμένους.

Την επαύριο όμως, κι ενώ η οπτικοακουστική πανδαισία για όσους αγαπούν το ιταλικό ελαφρό τραγούδι, ή ο Γολγοθάς για μας τους υπόλοιπους, πλησίαζε προς το τέλος της, η ατμόσφαιρα άρχισε σιγά σιγά να αλλάζει. Πρώτα μάθαμε έκπληκτοι ότι ο άπελπις νέος, ο οποίος είχε κερδίσει τη συμπόνοια μας το προηγούμενο βράδυ, δεν σκόπευε σε καμία περίπτωση να βάλει τέλος στη ζωή του. Μιλώντας στην τηλεόραση –πού αλλού!– απέκλυψε ότι ήταν φανατικά καθολικός, και συνεπώς αντίθετος στην ιδέα της αυτοκτονίας. Κι όταν ρωτήθηκε: «Μα καλά, γιατί το έκανες τότε;», εκείνος απάντησε ευθέως και ευθαρσώς: «Για να γίνω διάσημος». Σαν να μην έφθανε αυτό, βρέθηκαν μερικοί κακοί –πάντα βρίσκονται!– οι οποίοι ισχυρίστηκαν ότι η όλη υπόθεση ήταν στημένη από την αρχή μέχρι το τέλος, με τον παρουσιαστή στο κόλπο, επειδή, όπως προαναφέραμε, την τρίτη ημέρα του φεστιβάλ η θεαματικότητα πέφτει, και κάτι εξαιρετικό έπρεπε να συμβεί για να διατηρηθούν ψηλά τα ποσοστά. Περιπτώ να σας πω ότι το θέμα απασχόλησε τους πάντες για μια-δυο μέρες, και στη συνέχεια ξεχάστηκε εντελώς.

Αν το καλοσκεφτούμε, υπάρχουν ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στους δυστυχείς που όντως αυτοκτόνησαν, και στον πονηρό που προσποιήθηκε την αυτοκτονία μπροστά στις κάμερες. Όλοι τους διαισθάνθηκαν κάτι το οποίο πολλοί δεν μπορούν να καταλάβουν ή αρνούνται να παραδεχθούν: ότι δημιουργώντας επώνυμους, δημιουργούμε αναγκαστικά και ανώνυμους, με τραγικές ενίοτε συνέπειες. Θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε ότι, παρά την εντύπωση που επικρατεί, τα μέσα ενημέρωσης δεν είναι μόνο ένας μηχανισμός για την ανάδειξη ολίγων επωνύμων, αλλά, κυρίως, ένας μηχανισμός ο οποίος κατασκευάζει εκατομμύρια ανώνυμους. Κατάλαβαν όμως και κάτι άλλο, πολύ πιο σημαντικό: ότι έργο της τηλεόρασης είναι πάνω απ' όλα να γεννάει προβλήματα που επιδέχονται μόνο τηλεοπτική λύση. (Αυτό δεν ισχύει και στην τέχνη; Να μια συζήτηση που θα μας πήγαινε πολύ μακριά). Φυσικά, από τη σκοπιά της λογικής, πρόκειται για φαύλο κύκλο, ή, καλύτερα, για αυτοτρεφόμενη αντίφαση: το οποίο ας μην εκληφθεί ως ατέλεια. Η ανταχή ενός συστήματος δεν εξαρτάται πλέον από την ικανότητά του να κάμπτει την αντίσταση των διαφωνούντων και να επιβάλλει τις συμφέροντες γι' αυτό λύσεις –τέτοιες ακρότητες συνέβαιναν τον παλιό, κακό καιρό. Σήμερα, τα πιο ανθεκτικά συ-

στήματα είναι εκείνα όπου ο ελεύθερος άνθρωπος έχει καταλήξει από μόνος του στο συμπέρασμα πως η σωστή διέξοδος οδηγεί στο αρχικό αδιέξοδο, το οποίο όμως μπορεί τώρα να αντιμετωπίσει από θέση ισχύος. Μ' άλλα λόγια, αν θέλεις να αποφύγεις την ανωνυμία, πρέπει να γίνεις εσύ επώνυμος. Δηλαδή, να κάνεις ανώνυμο κάποιον άλλο. Έτσι καταργείται η καταπίεση και τη θέση της παίρνει η αέναη ανακύκλωση.

Κι εδώ έγκειται η ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις που εξετάζουμε. Εκείνοι οι οποίοι αυτοκτόνησαν, επεδίωξαν μεν την προσοχή, αλλά με έναν τρόπο που δεν τους επέτρεψε να την εισπράξουν με την τρέχουσα έννοια του όρου. Κι έτσι έκοψαν το νήμα, νίκησαν, επειδή επέλεξαν το είδος της ήττας που δεν προβλέπεται από το σύστημα. Η στιγμή της τηλεοπτικής τους καταξίωσης κερδήθηκε με μια πράξη απόλυτα πραγματική, αμετάκλητη, μια πράξη η οποία γι' αυτούς τους ίδιους δεν μετουσιώθηκε ποτέ σε τηλεοπτικό πλάνο. Αλλά το μέλλον, και κυριολεκτικά και μεταφορικά, ανήκει στον αυτόχειρα μαϊμού του Σαν Ρέμο. Γνήσιο τέκνο της μεταμοντέρνας εποχής μας, έπιασε το νόημα: όταν παγιδευθείς σ' ένα φαύλο κύκλο, δεν προσπαθείς να βγεις, αλλά τρέχεις γύρω - γύρω, πιο γρήγορα απ' τους άλλους, καταδιώκοντας λαχανιασμένους, χωρίς ποτέ να πιάνεις, τη μόνη χίμαιρα που η σύγχρονη λαμπερή μιζέρια σου επιτρέπει να ονειρευτείς – τον εαυτό σου.

Ιστορία δεύτερη: ESSE EST PERCIPI

Λίγους μήνες αργότερα συνέβη κάτι εξ ίσου συγκλονιστικό. Ο Πάπας γλίστρισε βγαίνοντας από την μπανιέρα του, έπεσε και έσπασε κάποιο κόκαλο της λεκάνης του. Μεταφέρθηκε αμέσως στο καλύτερο νοσοκομείο της Ρώμης, το Policlinico Gemelli, το οποίο ανήκει –φυσικά– στην Καθολική Εκκλησία, και στο μεσημβρινό δελτίο της ιταλικής κρατικής τηλεόρασης ένας δημοσιογράφος μας ενημέρωσε ζωντανά για την κατάσταση της υγείας του. Στεκόταν μπροστά στο πράγματι εντυπωσιακό κτιριακό συγκρότημα, και η κάμερα τον έπαιρνε από απόσταση για να μπορέσουμε να το θαυμάσουμε, και ίσως να σκεφτούμε ότι εκτός από τον ίδιο το Θεό, ο οποίος σίγουρα ενδιαφερόταν για την υγεία του επί της γης εκπροσώπου του, θα έβαζε το χεράκι της και η επιστήμη. Ξαφνικά, ενώ μιλούσε, ένας μεσήλικας άντρας μπήκε στην οθόνη και άρχισε να διασχίζει τον ανοιχτό χώρο πίσω από τον δημοσιογράφο. Πρός στιγ-

μήν, ο άγνωστος κοντοστάθηκε, γύρισε προς τη μεριά του τηλεοπτικού συνεργείου, τους κοίταξε, συνειδητοποίησε προφανώς τι συνέβαινε, και μετά συνέχισε τα βήματά του μέχρις ότου βγήκε από το πλάνο. Λίγα δευτερόλεπτα αργότερα όμως επέστρεψε. Είχε μαζί του κι ένα νεαρό, μάλλον τον γιο του. Στάθηκαν και οι δύο δίπλα και λίγο πίσω από τον δημοσιογράφο, σε απόσταση σεβασμού για να μην ενοχλήσουν, και ο πατέρας εναπέθεσε προστατευτικά το χέρι του στον ώμο του παιδιού, όπως πόζαραν στις παλιές οικογενειακές φωτογραφίες. Στα μάτια τους που είχαν καρφωθεί στο φακό διέκρινα ένα παράξενο μίγμα αμήχανης περιέργειας, δέους και απέραντης βλακειάς. Τι να σκεφτονταν άραγε;

Πολύ πριν μπει η τηλεόραση στη ζωή μας, στις αρχές του 18ου αιώνα, ένας Αγγλο-ιρλανδός φιλόσοφος, ο George Berkeley, διατύπωσε την εξής απίθανη θεωρία: η υλική πραγματικότητα, ισχυρίστηκε, αυτό το θεμελιώδες υπόστρωμα του κόσμου, δεν υπάρχει. Ως θεωρία μπορεί να μην ευσταθεί, αλλά δεν είναι τόσο παρανοϊκή όσο φαίνεται εκ πρώτης όψεως. Ο Berkeley δεν τρελάθηκε, απλώς τράβηξε στα άκρα τη γενικά αποδεκτή πεποίθηση στην Αγγλία εκείνη την εποχή (αλλά ακόμα και σήμερα) ότι η μόνη πηγή γνώσης είναι οι παραστάσεις που μας προσφέρουν οι αισθήσεις. Για παράδειγμα, ένα δέντρο, είπε ο Berkeley, μπορούμε να το δούμε, να το αγγίξουμε, να το ακούσουμε, να το μυρίσουμε ή να το γευτούμε. Δεν έχουμε όμως το δικαίωμα να συμπεράνουμε ότι έτσι αποκτούμε πρόσβαση στο υλικό αντικείμενο, στο «πραγματικό», δηλαδή πέραν των αισθήσεών μας, δέντρο. Για τον απλούστατο λόγο ότι αυτό που θεωρούμε «πραγματικό» δέντρο δεν μπορεί εξ ορισμού να είναι παράσταση, αλλά λανθασμένη και παράνομη μεταφυσική προέκταση των παραστάσεών μας. Κι εφόσον οι γνώσεις μας πηγάζουν μόνο από τις αισθήσεις, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ότι κατά βάθος υπάρχουν υλικά αντικείμενα, όπως τα δέντρα. Συνεπώς *Esse est percipi*. 'Ητοι, υπάρχω σημαίνει γίνομαι αντιληπτός – και τίποτε άλλο. Ο Berkeley δεν έπεισε πολλούς, ή μάλλον δεν έπεισε κανέναν. Ίσως επειδή γεννήθηκε πολύ νωρίς. Σήμερα τα πράγματα έχουν αλλάξει. Κι αυτό προκύπτει καθαρά, αν μεταφράσουμε τη βασική αρχή της φιλοσοφίας του στο καρτεσιανό ιδίωμα: «Φαίνομαι, άρα υπάρχω».

Αν και είναι μάλλον απίθανο να είχαν διαβάσει τον Berkeley, κάποια ανάλογη σκέψη μπορεί να

πέρασε θολά από το μυαλό πατέρα και γιου, όταν βρέθηκαν ενώπιοι ενώπιώ με την κάμερα της τηλεόρασης. Καθλωμένοι και έκθαμβοι σαν τα αγρίμια στο φως του προβολέα, αντίκριζαν περιδεείς την υπέρτατη αρχή που τους χάριζε εκείνη τη στιγμή την ύπαρξη. Είχαν πάψει να είναι απλοί θεατές, γιατί δεν είναι απλό πράγμα να παρακολουθείς την ίδια τη γέννησή σου. Αντίθετα πρόκειται για μια εμπειρία δύσκολη ή μάλλον αδύνατη. Αν για ορισμένους φιλόσοφους αποτελεί το ύψιστο επίτευγμα της θεωρητικής σκέψης, επειδή τους επιτρέπει να στέκονται και μπροστά και πίσω από την κάμερα, για τους δύο κοινούς θνητούς που έτυχε να περνούν εκείνο το μεσημέρι έξω από το Policlinico Gemelli, ήταν η στιγμή της αμήχανης περιέργειας, όταν πέρασαν ξαφνικά την καίρια γραμμή που χωρίζει όσους φαίνονται από όσους δεν φαίνονται. Γιατί η θεωρία του *Esse est percipi*, από φιλοσοφικό δόγμα αμφιβόλου εγκυρότητας, έχει γίνει το βασικό κριτήριο που στις ημέρες μας καθορίζει τελεσίδικα ποιος υπάρχει και ποιος δεν υπάρχει.

Στην πραγματικότητα όμως η άψυχη κάμερα δεν είναι ο απόλυτος Δημιουργός, αλλά ένας μεσάζων σε τελική ανάλυση, ένας απολύτως απαραίτητος μεσάζων. Φαινόμεστε, δηλαδή αποκτούμε πραγματική οντότητα, μόνο όταν κάποιοι μας βλέπουν όπως μας είδε ο φακός. Για να επανέλθουμε στον Berkeley, δεν υπάρχουμε μόνο όταν γινόμαστε αντιληπτοί, αλλά και όταν αντιλαμβανόμαστε, ήτοι *Esse est percipere* επίσης. Κι αυτό σημαίνει πως η προφανής διαπίστωση ότι ο κόσμος μας χωρίζεται σε περιόπτους και αφανείς, δηλαδή σε αυτούς που υπάρχουν περισσότερο και σε αυτούς που υπάρχουν λιγότερο, προϋποθέτει μια μεταξύ τους σχέση πιο σύνθετη και πιο ανησυχητική: εμείς οι αφανείς φτιχνουμε τους περιόπτους γιατί μόνο στα μάτια μας φαίνονται. Αν τα κλείσουμε, εξαφανίζονται. Περίοπτοι χωρίς αφανείς δεν υπάρχουν, όπως δεν υπάρχουν αφεντικά χωρίς υποτακτικούς ή πλούσιοι χωρίς φτωχούς. Αλλά γιατί ανεχόμαστε ένα σύστημα, το οποίο μας κάνει να θαυμάζουμε και να αισθανόμαστε υποδεέστεροι μπροστά σε εκείνους που εμείς οι ίδιοι δημιουργήσαμε; Την απάντηση θα μας τη δώσει και πάλι ο Berkeley, έμμεσα αυτή τη φορά. Στο βιβλίο όπου εξέθεσε την εξωφρενική θεωρία του, προλαμβάνει την εξής εύλογη ένσταση: Μα καλά, πώς λες ότι δεν υπάρχει υλικός κόσμος, όταν η επιστήμη έχει ανακαλύψει τους νόμους ή έστω τις κανονικότερες που τον διέ-

πουν; Η απάντηση, γράφει ο Berkeley, είναι απλή: οι παραστάσεις που συγκροτούν τον κόσμο μας έχουν μεταγισθεί στο πεπερασμένο πνεύμα μας από το άπειρο πνεύμα του Θεού. Πρόκειται για ένα σύστημα το οποίο λειτουργεί όπως λειτουργεί, επειδή έτσι ο Θεός το σκέφτηκε. Φυσικά, τέτοιοι περίπλοκοι συνδυασμοί Θεολογίας και Μεταφυσικής, έχουν πάψει εδώ και πολύ καιρό να είναι της μόδας, και ευτυχώς. Τούτο όμως δεν σημαίνει ότι εξέλιπαν εντελώς απλώς λειτουργούν διαφορετικά. Στην «προσγειωμένη» ζωή μας ισχύει η «πραγματικότητα» όπως την σκέφτηκαν κάποιοι άλλοι. Είναι μια πραγματικότητα που εύκολα εξασφαλίζει την αναπαραγωγή της και την προσαρμογή μας σ' αυτή, εφόσον εμψυτεύει στο δικό μας μυαλό τον δικό της νόμο. Ο οποίος, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε κάποτε δεν έχει πολλά να πει και βασικά δεν ενδιαφέρεται για το ποιος συγκεκριμένος άνθρωπος θα παίξει ποιον συγκεκριμένο ρόλο. Επιμένει όμως απαρέγκλιτα, κι εδώ βρίσκεται το καίριο σημείο, ότι οι ρόλοι του αφανούς και του περίοπτου θα διατηρηθούν. Συνεπώς όλοι έχουμε το δικαίωμα να ελπίζουμε.

Κι όμως ο νόμος αυτός υπάρχει μόνο και μόνο επειδή το λένε αυτοί που υπάρχουν μόνο και μόνο επειδή τους βλέπουμε. Δυστυχώς τίποτα δεν αποδεικνύεται τόσο ανθεκτικό, όσο η εικόνα που εμείς οι ίδιοι κατασκευάσαμε, για να σταθούμε με δέος μπροστά της. Να γιατί κάθε παρέμβαση του Θεού κρίνεται σήμερα περιττή, εκτός εποχής, και συνεπώς αναποτελεσματική. Όπως είπε κάποιος, ο θρηιοδαστής ξέρεi ότι το lionτάρι μπορεί να τον φάει. Και οι θεατές το ξέρουν. Όσο όμως το lionτάρι δεν το ξέρει, η παράσταση θα συνεχίζεται κανονικά. Ως γνωστόν τα lionτάρια, σε αντίθεση με εμάς, είναι ζώα άλογα. Κι αυτό ίσως εξηγεί την αίσθηση της απέραντης βλακειάς στα πρόσωπα εκείνων των δύο όταν κοίταζαν την κάμερα της τηλεόρασης.

Ιστορία τρίτη: Η ΠΑΛΙΑ ΚΑΙ Η ΝΕΑ REPUBBLICA

Θυμάμαι ακόμα εκείνη την ηλιόλουστη και παγωμένη Κυριακή, 14 Ιανουαρίου 1996, στη Ρώμη. Όταν αγόρασα την *Repubblica*, μόνη συνοδό του πρωινού καφέ, πήρα μαζί με την εφημερίδα κι ένα μικρό δώρο. Δεν ήταν όμως CD, βίντεο, το εβδομαδιαίο περιοδικό, ή κάποιο από τα ειδικά τεύχη γιά το αυτοκίνητο, την υγεία, την οικονομία κλπ., που θεωρούνται στην Ιταλία σχεδόν υποχρεωτικά. Τη φορά αυτή το δώρο ήταν άλλη μία

εφημερίδα, εκ πρώτης όψεως μίζερη και κακοτυπωμένη. Η εξήγηση αποδείχθηκε τελικά απλή: εκείνη την Κυριακή η *Repubblica* είχε τα γενέθλιά της, έκλεινε είκοσι χρόνια ζωής, και για να γιορτάσει την επέτειο ξανατύπωσε το πρώτο της φύλλο. Το γεγονός σχολιάστηκε δεόντως. Στη χώρα μας δεν έχουν αλλάξει πολλά πράγματα, είπαν διάφοροι πνευματωδώς κακεντρεχείς. Όπως τώρα, έτσι και τότε, η αναδιάρθρωση της οικονομίας έβαζε λουκέτο σε εργοστάσια και έσπερνε ανεργία, ένας εισαγγελέας στη Σικελία άρχιζε ανακρίσεις γιά τις σχέσεις ανάμεσα σε πολιτικούς και μαφιόζους, κρατικοί λειτουργοί διώκονταν για χρηματισμό, τα κόμματα συνέχιζαν τις διαβουλεύσεις τους για να αποσοβήσουν την επερχόμενη κυβερνητική κρίση, στο πρωτάθλημα ήταν μπροστά η Γιουβέντους. Μόνο η τιμή της εφημερίδας δεν έμεινε η ίδια. Μέσα σε είκοσι χρόνια δεκαπλασιάστηκε.

Αυτά ως προς τη διαβόητη ιταλική ακινησία. Το ίδιο όμως δεν ισχύει για τον τύπο. Αν βάλεις την παλιά *Repubblica* δίπλα στη σημερινή, καταλαβαίνεις με μια ματιά πόσο έχουν αλλάξει οι εφημερίδες τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Τότε, οι σελίδες ήταν 24 και σήμερα γύρω στις 60, οι τίτλοι μικρότεροι και πιο συγκρατημένοι, οι φωτογραφίες κατά πολύ λιγότερες (μόνο ασπρόμαυρες φυσικά), περισσότερα και μεγαλύτερα τα κείμενα, τα θέματα πιο «βαριά», για να χρησιμοποιήσουμε τη γλώσσα του συναφιού. Αν κάποιος τρελός έβγαζε μια τέτοια εφημερίδα σήμερα, θα έκλεινε μέσα στη βδομάδα. Τα σκέφτεσαι όλα αυτά και καταλαβαίνεις ξαφνικά πόσο αλλάξαμε κι εμείς που τις διαβάζουμε, ενώ την ίδια στιγμή αρχίζει να έρχεται στο φως η υποψία ότι τυχαία σκόταψες σε κάτι οικείο και συνάμα αλλόκοτο. Έχει να κάνει με τη νοσταλγική, την αμήχανη αναδρομικότητα που φωλιάζει στις κτρινισμένες σελίδες των παλιών εφημερίδων. Δεν σου υποβάλλει μόνο την αίσθηση ότι ξαναβλέπεις μια ταινία όπου ξέρεις τι πρόκειται να συμβεί. Σου δίνει κυρίως τη δυνατότητα –κι έτσι εξηγείται η αμηχανία– να αντικρίσεις τον προηγούμενο εαυτό σου, και να θυμηθείς πώς ήσουν, πριν γίνεις αυτός που είσαι σήμερα. Γιατί πριν είκοσι χρόνια εσύ πίστευες ότι έτσι πρέπει να είναι οι εφημερίδες.

Το πώς φτάσαμε από εκεί μέχρι εδώ, μια ιστορία χλιοειπωμένη: η τηλεόραση που προλαβαίνει τις ειδήσεις και αναγκάζει τις εφημερίδες να μιμούνται τα περιοδικά, η υποστολή της πολιτικής που μας κάνει να οργιζόμαστε με τα μικρά και να απο-

δεχόμαστε τα μεγάλα, η νέα τάση να βλέπουμε το γενικό μέσα από προσωπικές περιπτώσεις, η τηλεκακομαθημένη και εύθραυστη προσοχή μας σε διαρκή αναζήτηση του εύκολου και του ευτελούς... Κάποια ερωτήματα όμως παραμένουν: Αλλάξαν τα δικά μας γούστα και οι εφημερίδες αναγκάστηκαν να προσαρμοστούν; Ή μήπως εκείνες άνοιξαν το δρόμο κι εμείς ακολουθήσαμε; Και φυσικά το ερώτημα που βρίσκεται στα χείλη όλων: Τα μέσα ενημέρωσης μας απεικονίζουν όπως είμαστε πραγματικά, ή αντίθετα μας παραμορφώνουν; Χίλιοι επωμμένοι και οι απαντήσεις των δύο αντιδίκων: από τη μια, οι άκρως πειστικές κατηγορίες για επιλεκτική όραση και εκχυδαισμό εν ονόματι του κέρδους. Κι από την άλλη, η οργισμένη αντίδραση των δημοσιογράφων που βλέπουν τον κλάδο τους να ταλαντεύεται ανάμεσα στην αποθέωση και την αναξιοπιστία: «Μην τα βάζετε με τις εφημερίδες και την τηλεόραση, εσάς καθρεφτίζουν!». Δύσκολο να επιμερισθούν οι ευθύνες. Διότι, όσο παράξενο και να φαίνεται, και οι δύο απαντήσεις ευσταθούν, η κάθε μια με τον τρόπο της. Τα μέσα ενημέρωσης δεν προσφέρουν θέα από το πουθενά: πάντα επιλέγουν όχι μόνο με τι θα ασχοληθούν αλλά και πώς, δηλαδή επιλέγουν και θέμα και οπτική γωνία. Αρα έχουν δίκιο όσοι διαμαρτύρονται. Αλλά την ίδια στιγμή, δεν θα ήταν υπερβολικό να χαρακτηρίσουμε την εικόνα που μας δίνουν αυθαίρετη ή φανταστική; Μέσα από τις σελίδες και τις οθόνες προβάλλουν άνθρωποι πραγματικοί. Κατά κανόνα, οι αντιδράσεις τους μπορεί μεν να κόβονται και να ράβονται στα μέτρα του μέσου, αλλά μεταφέρονται αρκετά πιστά, τα λόγια τους σπάνια διαστρεβλώνονται. Πώς γίνεται ένα δίλημμα να επιδέχεται δύο εξ ίσου ορθές απαντήσεις; Τελικά, ποιος έχει δίκιο;

Ίσως δεν είναι τυχαίο ότι οι όροι της συζήτησης παραπέμπουν ευθέως στην απεικόνιση και τον καθρέφτη. Από τότε που ο άνθρωπος έπαψε να γυρεύει τη φυσική θέση του σ' έναν κόσμο πάγιο και αρμονικά ισορροπημένο από το Θεό, η πραγματικότητα βρίσκεται αντίκρου μας. Κι εμείς, οι οποίοι γίναμε θεατές πολύ πριν εμφανιστεί η τηλεόραση, προσπαθούμε να δαμάσουμε την πραγματικότητα χρησιμοποιώντας την ορθή γνώση, δηλαδή την ολοένα ακριβέστερη απεικόνισή της στον καθρέφτη της συνείδησής μας. Έτσι ο καθρέφτης έγινε μια από τις βασικές έννοιες της σύγχρονης σκέψης. Και γι' αυτό το ερώτημα: «Μας αντικατοπτρίζουν σωστά τα μέ-

σα ενημέρωσης;» φαίνεται σήμερα αυτονόητο και απλό. Αλλά δεν είναι. Διότι πίσω από τις εύχρηστες και οικείες έννοιες της απεικόνισης, του αντικατοπτρισμού και του καθρέφτη, κρύβεται μια εξουσιοδοτούσα μεταφορά με μύριες διακλαδώσεις που την απειλητική ρευστότητά της ίσως αισθανόμαστε κάπου βαθιά. Κι όπως δαμάζουμε τον κόσμο, έτσι δαμάσαμε και τη μεταφορά μετατρέποντάς την σε κυριολεξία. Δηλαδή απλουστεύοντας. Για να το πούμε με άλλα λόγια, όσοι θέτουν το εν λόγω ερώτημα, πιστεύουν ότι ο καθρέφτης των μέσων ενημέρωσης λειτουργεί σαν αυτόν που κρέμεται στον τοίχο του σπιτιού μας. Και το μόνο που κάνει είναι να σχηματίζει το είδωλό μας: το αληθινό αν είναι καλός, το ψεύτικο αν είναι παραμορφωτικός. Οι εικονιζόμενοι όμως παραμένουν πάντα οι ίδιοι. Όταν απομακρυνθούν από το παραπλανητικό κάτοπτρο, η παραποιημένη εικόνα τους εξαφανίζεται, κι όταν σταθούν μπροστά σ' ένα κανονικό, αποκαθίσταται. Δηλαδή εμείς, όπως είμαστε «πραγματικά», αποτελούμε το σταθερό σημείο αναφοράς που μας επιτρέπει να κρίνουμε τον καθρέφτη των μέσων ενημέρωσης. Μια τέτοια «κυριολεκτική» αξιολόγησή του –άραγε μας δείχνει όπως είμαστε;– προϋποθέτει τη δυνατότητα σύγκρισης ανάμεσα σ' εμάς και το είδωλό μας, και η σύγκριση προϋποθέτει την απόλυτη μεταξύ τους διάκριση. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι το εν λόγω απλό ερώτημα έχει ήδη απαντήσει σε κάποια λανθάνοντα ερωτήματα, κάθε άλλο παρά απλά. Κι αυτές ακριβώς τις απαντήσεις πρέπει να αμφισβητήσουμε, αν θέλουμε να καταλάβουμε επί τέλους πώς λειτουργούν τα μέσα ενημέρωσης και κυρίως η τηλεόραση. Γιατί ο καθρέφτης τον οποίο αγοράζουμε στο περίπτερο ή παρακολουθούμε καθισμένοι αναπαυτικά στον καναπέ μας, δεν είναι ούτε ακριβής ούτε παραμορφωτικός –είναι ένας καθρέφτης μαγικός. Όταν στεκόμαστε μπροστά του, δεν έχουμε άλλη υπόσταση εκτός απ' ό,τι βλέπουμε να σχηματίζεται στην επιφάνειά του. Δεν μας παραμορφώνει. Όχι επειδή λέει την αλήθεια, αλλά επειδή εμείς οι ίδιοι θα σπεύσουμε να πάρουμε το σχήμα του ειδώλου μας. Ήτοι, ο μαγικός καθρέφτης των μέσων ενημέρωσης αντικατοπτρίζει αυτό που είμαστε, με την έννοια ότι γινόμαστε αυτό που αντικατοπτρίζει. Μοιάζει μ' ένα μυθιστόρημα, φανταστικό όσο και τα άλλα μυθιστορήματα, στο οποίο όμως τα πρόσωπα είναι οι «πραγματικοί» αναγνώστες του. Να γιατί μπορεί να γίνει τόσο επικίνδυνος.

«Το ΣΚΑΙ είναι εσείς...», επέμενε κάποτε το διαφημιστικό σλόγκαν του γνωστού ραδιοφωνικού σταθμού. Κι επειδή συχνά τα πιο σημαντικά ελλοχεύουν στον απόηχο των λεχθέντων, η φράση που το συμπληρώνει σωτηριά, μας προειδοποιεί: «Κι αν ο ΣΚΑΙ δεν είναι ακόμα μερικοί από εσάς, πού θα πάει, θα γίνεται!»

ΑΠΟ ΤΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ: ΕΠΙΚΡΑΤΟΥΣΑ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Γιάννης Μ. Κωνσταντίνου

1. ΥΠΟ τον τίτλο «Σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας» στο Β' Τμήμα του Α' Μέρους, δηλαδή των βασικών του διατάξεων, το Σύνταγμα ρυθμίζει με το άρθρο 3 παρ.1 και 2 δύο διακριτές σχέσεις: Καταρχήν, πιστοποιεί την επαφή του Ελληνικού Κράτους με εκείνους τους πολίτες, που, χωρίς απαραίτητα να εντάσσονται σε κάποιο οργανωτικό σχήμα, ασπάζονται ο καθένας με τον δικό του τρόπο την ορθόδοξη χριστιανική πίστη (συναποτελούν δηλαδή μία οντότητα, αυτήν της «Εκκλησίας», η ύπαρξη της οποίας είναι ανεξάρτητη από οποιεσδήποτε θεσμικού τύπου ρυθμίσεις). Στους πολίτες αυτούς και τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις (και όχι σε οργανωτικά σχήματα) αναφέρεται το α' εδάφιο του άρθρου 3 παρ.1, που λιτά αποτυπώνει ότι «*Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού*».

Στη συνέχεια, με τα επόμενα εδάφια της ίδιας παραγράφου¹, το Σύνταγμα προβλέπει τη συγκρότηση ενός ιδιαίτερου νομικού προσώπου (δηλαδή της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδας) για την αντιμετώπιση της –υφιστάμενης από τη σύσταση σχεδόν του Ελληνικού Κράτους– πραγματικής κατάστασης που προέκυπτε από την τριγωνική σχέση μεταξύ τριών παραγόντων: του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης, τους ορθόδοξους Αρχιερείς που αποσπασμένοι απ' το Πατριαρχείο δρουν εντός της αρχικής –αλλά και της μετέπειτα– ελληνικής επικράτειας, και αυτού του ίδιου του Ελληνικού Κράτους. Η τριγωνική αυτή σχέση οφείλεται ιστορικά στην αυτόβουλη επιδίωξη του αυτοκέφαλου της «Ελληνικής Εκκλησίας» (όπως την είχε αποκαλέσει το ΒΔ της 23.7/1.8.1833) και την αναγνώρισή του από τον Πατριαρχικό Τόμο της 29.6.1850.

Με αυτά τα δεδομένα, δηλαδή της ρητής συ-